

Vančo Ildikó

Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, KETK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi
Intézet, egyetemi docens; Párkányban él, e-mail: vancoildiko@gmail.com

A magyar nyelvtan oktatásának tantervi követelményrendszere Szlovákiában (I. rész)

Az általános iskola felső tagozatán a magyar nyelv és irodalom tantárgy órakerete az öt év során 23 óra, a heti kötelező óraszám az ötödik és a hatodik évfolyamban öt-öt óra, a hetedik és a nyolcadik évfolyamban négy-négy óra, a kilencedik évfolyamban öt óra¹. A heti óraszám megoszlása általában heti két óra nyelvtan és három óra irodalom, illetve egy óra nyelvtan és három óra irodalom.

A nyelvtan- és irodalomtanítás órakerete az általános iskola felső tagozatán

Osztály	Heti óraszám	Éves óraszám	Ebből nyelvtanóra	Ebből irodalomóra
5.	5	165	72	93
6.	5	165	85	80
7.	4/5	132/165	63/75	69/90
8.	4	132	66	66
9.	5	165	80	85

A magyar nyelv és irodalom tantárgyként a Nyelv és kommunikáció műveltségi területéhez tartozik, a tantárgyi oktatási program az állami oktatási program részeként került kidolgozásra (Štátny vzdelačiací program, Maďarský jazyk a literatúra – príloha ISCED 2 (2010)). Évfolyamokra lebontva tartalmazza az adott tantárgyból elsajátítandó minimális tananyagkövetelményt, valamint azokat a készségeket, melyek a tananyag elsajátításán keresztül kialakítandóak. A felső tagozat számára a tantárgyi követelményrendszert Tímár Lívია és Simon Szabolcs, az Állami Pedagógiai Intézet munkatársai dolgozták ki.

A 2010-ben kidolgozott és 2011-től érvényes Magyar nyelv és irodalom tantárgyi oktatási program terjedelme 31 oldal, s az Állami Pedagógiai Intézet mellett tanácsadói szerepben működő tantárgybizottságok egyike, a Magyar nyelv és irodalom tantárgybizottság² hagyta jóvá. A dokumentum tartalmazza a tantárgy funkcióját, a tantárgy célját, az oktatás tartalmát, a műveltségterület szerkezetét, ami 3 részből áll: a) nyelvi kommunikáció, b) kommunikáció és fogalmazás, c) irodalom. A részletes tantárgyi követelményrendszert évfolyamonként a standard tananyagtartalom (Obsahový štandard) rész tartalmazza, amelyet a standard elsajátítandó készségek rész (Výkonový štandard) követ.

A követelményrendszert megvizsgálva megállapítható, hogy a reform előtti állapothoz képest a legfőbb változás a tantárgy funkciójának meghatározásában található. 2010-ben a szlovákiai oktatási reformot a Szlovák Nemzeti Párt irányítása alatt működő iskolaügyi minisztérium folytatta le, mindent elkövetve a kisebbségi oktatási hálózat elorsvasztásáért, az anyanyelvi tanórák mennyiségének szűkítéséért.

Ezért az új tantárgyi oktatási program kidolgozói szükségesnek tartották leszögezni³, hogy a magyar nyelv és irodalom tantárgy a nemzetiségi oktatási rendszerben kulcsfontosságú. Megjegyzik továbbá, hogy magyar nyelv tantárgy általános jellemzői mellett, melyek megegyeznek a szlovák nyelv tantárgy jellemzőivel, a tantárgy sajátos vonásokkal is rendelkezik, melyek egyrészt a magyar nyelv szlovákiai helyzetéből, másrészt a nyelv funkciójából adódnak, mivel az Szlovákia jelentős számú kisebbségének nyelve. A tantárgy funkciójának leírását az a megállapítás zárja, hogy Szlovákiában a magyar nyelv kisebbségi nyelv, a magyar nemzetiség számára fő kommunikációs eszköz, s nemzeti identitásának és kultúrájának fontos szimbóluma⁴ (ŠVP 2010: 2)⁵.

A tantárgy céljai között kapott helyet az a megállapítás, hogy beszélői számára a magyar nyelv anyanyelvként ugyanolyan jelentőségű, mint a szlovák nemze-

tiségű diákok számára a szlovák nyelv. A szerzők leszögezik, hogy a felsorolt érvek alapján szükséges, hogy a magyar nyelv és irodalom tantárgy órakerete ugyanakkora legyen, mint a szlovák nyelv és irodalomé a szlovák tannyelvű iskolákban⁶. A szerzők utalnak a két-nyelvűsége, és az ebből adódó esetleges nyelvi bizonytalanságra is, mint a kisebbségi lét velejárójára. leszögezik, hogy a magyar tanítási nyelvű iskolák diákjai a magyar nyelv standard változatával az iskolában találkoznak, annak használata számukra a mindennapi életben, mivel idiolektusuktól eltér, nem teljes mértékben természetes⁷. Ezért tantárgyi célként jelenik meg a nyelvi bizonytalanság megszüntetése, a magyar nyelv standard változatának elsajátítása, amit megfelelő speciális nyelvi nevelés segítségével kell elérni. A magyar nyelv és irodalom oktatásának további, és – határozottan helyeselhető – célja, hogy a diákok olyan szintű nyelvi készségeket szerezzenek a magyar nyelvben, hogy azt minden kommunikációs helyzetben, legyen az beszélt nyelvi vagy szaknyelvi, a korosztálynak megfelelő szinten, az oktatott művelődési területeken a nyelvtani és helyesírási normával összhangban használni tudják.

A művelődési terület célkitűzései nagyon tiszteletreméltók, a cél a kulcskompetenciák (melyek azonban közelebről nem kerülnek meghatározásra) elsajátítása oly módon, hogy:

- a diákok megértsék az anyanyelven való művelődés fontosságát,
- hogy képesek legyenek a nyelvet önálló történelmi jelenséggé értelmezni, mely tükrözi a nemzet történelmi és kulturális fejlődését,
- pozitív viszonyt alakítsanak ki anyanyelvükhöz,
- s értsék az anyanyelv jelentőségét a személyiség és kulturális értékek kialakításában.

A magyar nyelvtan és irodalom oktatásának ilyen megközelítése szakmai szempontból előrelépést jelent, s a szerzők emberi helytállásának is tanú-

bizonyosága. Mindent megtettek azért, hogy az anyanyelvi oktatás – abszurd módon, és az asszimiláció célzatával megkérdőjelezett – létjogosultságát szakmai, nyelvészeti érvekkel is alátámasszák.

Sajnos a bevezető rész után a tantárgyi oktatási program további részeiben a leíró nyelvtani szemlélet tükröződik. A nyelvtan és irodalom tanítás ugyan a műveltségterületetek struktúrájában a Nyelv és kommunikáció (Vzdelávacia oblasť: Jazyk a komunikácia) műveltségi területen belül jelenik meg, de a tananyag a hagyományos strukturalista tananyagfelosztást tükrözi.

A műveltségi terület szerkezete a következő:

- Nyelvi kommunikáció⁸: a nyelv hangzó oldala, helyesírás, lexikológia, morfológia, szintaxis.
- Kommunikáció és fogalmazás: a kommunikáció mint az információ forrása, szóbeli és írásbeli megnyilvánulás, történetek és élmények elmondása, saját alkotó írás, szubjektív és objektív kommunikáció.
- Irodalom: általában az irodalomról, az alapvető irodalmi műfajok, alapvető irodalmi zsánerek, az irodalmi mű szerkezete, az irodalmi szöveg stilisztikája, verstani ismeretek, az irodalmi művek szerzőiről való információk.

A tantárgyi oktatási program tartalmi részében a tananyagot a szerzők évfolyamonként adják meg, először standard tananyagtartalomként, majd kulcsszavak formájában, s ezt követik a standard elsajátítandó készségek. Áttekintve a nyelvtani tananyagok követelményrendszerét, szembevetendő hiányosság, hogy az ötödiktől a kilencedik osztályig az oktatást meghatározó kerettantervben nem kapott helyet tananyag rész a nyelvváltozatok mibenlétéről, jelenlétéről a mindennapi nyelvhasználatban, mint ahogyan a nyelvnek a kognícióban betöltött szerepe sem. A beszélt nyelvről való ismeret indirekt módon, nyelvhelyességi követelményként jelenik meg a keret-

tervben, és a követelmények vagy leíró nyelvtaniak, vagy a helyesírásra vonatkozóak, aminek következtében az írott és beszélt nyelvváltozatokról való ismeretek nem különülnek el. Az ilyen típusú nyelvtani ismeretek elsajátítására való törekvés következménye, hogy nem csak a nyelv működéséről való gondolkodás, de a nyelvről való gondolkodás kialakítására sem tesz kísérletet. A kimeneti követelmények a nyelvtani ismeretek felsorolásában merülnek ki, olyan ismereteket is számon kérve, amelyek minden anyanyelvi beszélő számára evidensek (például: Tudni a melléknevek fokozását. (ŠVP MjL 2010: 14)) Az alábbiakban közölt elsajátítandó tananyagtartalmak minden esetben a Nyelvi kommunikáció rész alatt szerepelnek:

- A diák tudja **helyesen**⁹ képezni az igealakokat feltételes mód egyes szám 3. személyben és többes szám 3. személyben (ŠVP MjL 2010: 14).

A követelmény valószínűleg a nákozás elkerülésére irányul. Kérdéses, hogy anyanyelvi beszélő számára miért okozna problémát a feltételes módú többes szám 3. személyű alak képzése. Aki ugyanis egyéni nyelvhasználatában a standardtól eltérően a magánhangzó harmónia törvényét alkalmazva *-nák* toldalékot használ a standardban megkövetelt *-nék* helyett, sosem vétet a standard ellen a többes szám 3. személy esetében, ott ugyanis a magánhangzó-harmónia minden esetben érvényesül.

- A diák tudja **helyesen** képezni az igéket felszólító módban (ŠVP MjL 2010: 14).

Ebben az esetben nem világos, hogy vajon a helyesírásról, vagy a beszélt nyelvről van-e szó. Mivel a következő készség szintű követelménynél az *-s*, *-sz*, *-z*, *-dz*, *-t* végű igék helyes írásának elsajátításánál az írásbeli követelmény külön megjelenik, itt talán a beszélt nyelvi alakokról lehet szó. Akkor viszont értelmetlen a követelmény, hiszen anyanyelvi beszélő beszélt nyelvi szövegben nagy valószínűséggel

csak helyesen tudja képezni a felszólító módú igéket, hiszen ez a nyolcadik osztályba járó tanulók anyanyelvi kompetenciájának része kell, hogy legyen. Elképzelhető még, hogy a cél a *-suk/süközés* használatának elkerülése volt, de akkor a megfogalmazás téves, hiszen a kijelentő módban jelennek meg a felszólító móddal megegyező formájú alakok.

A kilencedik évfolyamra vonatkozó standard tananyagtartalom Nyelvtan, stilisztika, helyesírás alcímű (ŠVP MjL 2011: 28) részében található a nyelv rétegeivel foglalkozó tananyag:

A magyar nyelv szókincse:

- a magyar szavak eredete (finnugor eredetű szavak, jövevényszavak, idegen eredetű szavak)

- irodalmi nyelv
- nyelvjárási szavak
- szakszavak
- szleng
- archaizmusok, neologizmusok

Az ehhez rendelt elsajátítandó készségek a következők:

- A diák tudja a szövegben megkülönböztetni az eredeti magyar és az idegen eredetű szavakat.
- Tudja kikeresni a szövegben az archaizmusokat és neologizmusokat.
- Ismerje fel a szövegben a nyelvjárási elemeket és szakszavakat.
- Ismerje fel a szövegben az összetett és képzett szavakat.
- Tudja az összetett szavak helyesírását¹⁰ (ŠVP MjL 2010: 31).

Az öt követelmény közül egyik sem elsajátítandó készség, hiszen mind az öt lexikális tudást kér számon, ráadásul azt is problematikus módon. Követelmények között az eredeti magyar és idegen eredetű terminus technicus használata nehezen elfogadható, hiszen hogyan értelmezhető az eredeti magyar kifejezés? És melyek az idegen eredetű szavak? Nagy mértékben zavaró és szintén nehezen értelmezhető az archaizmusok és neologizmusok felismerésének követelménye a szövegben, s teljesen érthetetlen, hogy miért került egy mondatba a nyelvjárási elemek és a

szakszavak felismerésének követelménye, hiszen bármilyen felosztást is alkalmazunk, eltérő stílus-, illetve nyelvi rétegről van szó. Ez az anyag rész arra lett volna kiválóan alkalmas, hogy bemutassa a szavak stílusértékének alakulását, illetve a társadalmi változások miatt lezajló lexikai változásokat.

Összegezve elmondható, hogy a Nyelvi kommunikáció részben a nyelvés a kommunikáció helyett a mechanikus taxonimikus tudás az elvárás. Míg a tantárgy funkciójának leírásában megjelenik, hogy a kisebbségi helyzetben levő diákok nem a standard nyelvváltozatot használják, s hogy a legtöbb esetben azzal először az oktatás során találkozhatnak, a tananyag meghatározásakor erre annak kidolgozói nem voltak semmilyen mértékben tekintettel. Az elsajátítandó tananyag tartalom szerint a szlovákiai magyar nyelvváltozatról, a kétnyelvűség tényéről, mivoltáról a diákoknak az általános iskola befejezése után sem kell többet tudniuk, mint az általános iskola felső tagozatának megkezdésekor. Az elsajátítandó tananyagban a diákok által használt nyelvváltozat csak nyelv-művelő szempontból, stigmatizáltan jelenik meg, amire a többször megjelenő „tudja helyesen használni” szókapcsolat is utal.

Mindezek alapján megállapítható, hogy a tantárgy céljaként és funkciójaként megfogalmazott szakmai alapvetés és a tananyag, illetve az elsajátítandó készségek mint követelmények között erős ellentmondás van, s ami még ennél is jelentősebb probléma: az elsajátítandó tananyagból nem derül ki, hogy a tantárgy céljai hogyan, milyen módon valósíthatók meg.

Jegyzetek:

¹ A kötelező óraszám magyar nyelv és irodalomból az általános iskola alsó tagozatának 1. évfolyamában heti nyolc óra, a második, harmadik és negyedik évfolyamban heti hét-hét óra.

² A tantárgybizottság tagjainak névsora, feladatköre, tagjává válásának feltételei nem nyilvánosak. Az oktatási dokumentumok hivatkoznak rá, de működéséről, működésének feltételeiről a nyilvánosságnak nincsenek információi.

³ http://www.statpedu.sk/files/documents/svp/2stzs/isced2/vzdelavacie_oblasti/madarsky_jazyk_literatura_isced2.pdf

⁴ „Madarčina je na Slovensku menšinovým jazykom. Pre príslušníkov maďarskej národnosti je hlavným komunikačným prostriedkom zároveň významným symbolom národnej identity ako aj kultúry (ŠVP 2010: 2).“

⁵ Az itt és a tanulmány többi részében közölt fordítások saját fordításaim.

⁶ „Na základe uvedených argumentov je potrebné stanoviť týždennú hodinovú dotáciu maďarského jazyka a literatúry na všetkých stupňoch ZŠ a SŠ s VJM v rozsahu hodinovej dotácie slovenského jazyka a literatúry na školách s vyučovacím jazykom slovenským (ŠVP MjL 2010: 2).“

⁷ „Okrem nadobudnutia jazykových kompetencií v oboch jazykoch na rôznych úrovniach prirodzeným následkom dvojajazyčného prostredia je však aj istá jazyková neistota používateľov jazyka aj v materinskom jazyku. Deti v školách s VJM sa stretávajú so štandardnou podobou maďarčiny, ktorá im z hľadiska aktívneho používania nie je úplne prirodzená (ŠVP MjL 2010: 3).“

⁸ Az itt felsorolt fogalmak a tananyag tartalom szó szerinti fordítása, fordítás tőlem: V. I.

⁹ Kiemelés tőlem V. I.

¹⁰ Vedioť rozoznať v texte pôvodné maďarské slová a slová cudzieho pôvodu.

Vedioť vyhľadať v texte archaizmy a neologizmy.

Spoznať v texte dialektizmy a profesionalizmy.

Spoznať v texte slangové výrazy.

Vedioť identifikovať v texte zložené a tvorené slová.

Ovládať pravopis zložených slov“ (ŠVP 2010: 31).

„Hogyan érzem magam egy parkban mint valamilyen állat, növény vagy tárgy?”

A kutatásunkba bevont nyolc felvidéki és budapesti iskola tanulói többféle módon közelítették meg az átváltozásukat. Volt, aki álomként fogta fel a helyzetet, volt, aki úrlényként érkezne, volt, akit elvarázsoltak, volt, aki csupán feltételes módot használt, de a legtöbben nem foglalkoztak azzal, hogy miként és miért változtak át. Ez vagy az lett belőlük, és kész.

Álmomban cinke voltam a játszótéren. (...) felébredtem. Eszembe jutott különös álmom. Örömmel futottam ki én is a parkba a gyerekekkel. Kíváncsi voltam, hátha talállok egy kis cinkét, amely éppen engem figyel. (Nagy Fruzsina – Alistál)

(Kavicsként:) *Több millió éve valaki átvarázsolt minket kavicsá. (...) Az „iskola” nekiünk az a kifejezés, amit tisztelnünk kell, de mi nem járhatunk oda. Talán soha többé, hacsak valaki fel nem oldja a varázslatot. (Cserkúti Gyula – Régi Kós)*

Egyik nap elgondolkodtam azon, hogy mi lenne, hogyha például egy pad lennék. Emberek sora ülne rám. (...) Lehet, hogy éppen itt kérik meg valaki kezét, itt köt életre szóló barátságot két ember. De nem minden szép és jó. Grafittis huligánok firkálnának össze. (Légarán Luca – ELTE)

A tanulók elképzelt új létezési formája keveredik eredeti emberi mivoltukkal, legalább is érzelmi-gondolati síkon. Emberek az állatban, növényben vagy tárgyban. Gyakori, hogy a dolgozatokban előforduló többi állat, növény vagy tárgy is mesebeli lény. Néhány dolgozat írója utal is a hibrid állapot fonákására:

(Padként) *azért látom, hogy mi történik körülöttem. (...) Emberi fejjel el sem lehet gondolni, hogy mi ok van arra, hogy valaki szennyezzen. (Viczián Máté – ELTE)*

Én vagyok a nádszegi parkban a csúszda. Én csak azt nem szeretem, amikor a gyerekek lecsúsznak rajtam és leszellentenek. De van olyan gyerek is, aki bárányhímlősen csúszik le rajtam.

